
Конспект лекцій з дисципліни «Історія економіки та економічної думки» для студентів спеціальності 051 «Економіка» / Укладач: В. О. Левицький // Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя. Тернопіль: ТНТУ, 2019. 154 с.

Тренди та моделі розвитку світової економіки: [Електронний ресурс]: навч. посіб.: конспект лекцій для студ. галузі знань 07 «Управління та адміністрування» за спеціальністю 073 «Менеджмент»/ КПІ ім. Ігоря Сікорського ; уклад.: В.В. Дергачова, В.Я. Голюк. Електронні текстові дані Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022. 150 с.

Тема 2. Генезис розвитку національної та світової економіки

1. 24 серпня 1991 р. Верховна Рада України проголосила Акт незалежності. Одним із найголовніших завдань, що постали перед першим Президентом **Л. Кравчуком**, урядом стало забезпечення нормальних умов життя українському народові, піднесення рівня його добробуту. В березні 1991 р. Верховна Рада затвердила “Основи національної економічної політики”, яка передбачала структурну перебудову господарства України.

Важливу роль у становленні ринкової економіки відіграв закон “Про приватизацію майна державних підприємств”. Почалося створення малих та спільних підприємств, товариств різного рівня відповідальності. Почали створюватись фермерські господарства. В умовах відсутності цілісної концепції переходу від тоталітарного до демократичного суспільства багато прийнятих в Україні законів виявилися відірваними від життя і не спрацювали. Ставши незалежною політично, Україна опинилася з дуже слабкими енергетичними ресурсами. Функціонування її господарства залежало від поставок російських нафти і газу.

У січні 1992 р. Росія підвищила ціни на товари масового вжитку, змусивши Україну до такого ж кроку. Розрив всесоюзних економічних зв'язків поглибив кризу у промисловому виробництві. Після вимушеного відпуску цін в Україні проводилась проінфляційна політика, для якої характерні величезний бюджетний дефіцит, необмежена грошово-кредитна емісія, ріст цін, обвальне падіння реальних доходів більшості населення. Уряд практично не робив спроб жорсткої грошово-кредитної політики. В результаті, восени 1992 р. (прем'єр-міністр **В. Фокін**), місячна інфляція перейшла межу 50 % , тобто стала гіперінфляцією. Найбільший

спад відбувся у транспорті, с/г, м/б, хімічній промисловості. Особливо вибухового характеру набуло зростання цін на товари широкого вжитку, які в 1992 р. піднялися більше як в 30 разів.

13 жовтня 1992 року Верховна Рада затвердила нового прем'єр-міністра *Л. Кучму*. Новий уряд прийняв принципове рішення про вихід з рубльової зони. В країні була введена власна національна валюта – карбованець, що давало можливість оздоровити фінансову систему і зупинити падіння виробництва. На початок 1993 р. Л. Кучма одержав надзвичайні повноваження на 6 місяців для здійснення свого плану економічних реформ. Але це не привело до позитивних змін в економіці. Інфляція до осені досягла рівня 70 % в місяць. Намагання уряду стабілізувати становище шляхом відновлення командно-адміністративної системи управління державними підприємствами лише віддалило Україні від цивілізованої економіки. 21 вересня 1993 року Верховна Рада за проханням Кучми звільнила його від обов'язків прем'єр-міністра. Уряд очолив сам Президент, а обов'язки прем'єр-міністра виконував *Ю. Звягільський*.

Тактика нового Кабінету Міністрів полягала у посиленні регуляцій і податків. Громадяни повинні були віддавати державі 90 % місячної зарплати. У 1993 р. рівень інфляції в Україні, за оцінкою Світового банку, був найвищим у світі. В 1994 р. економіка країни виявилася на межі краху. Фінансова система виявилася практично зруйнованою. Капітальні вкладення у 1994 р. знизились на 57%. Ціни порівняно з 1991 р. зросли в 102 рази.

Загострення протистояння між законодавчою та виконавчою гілками влади, яке закінчилося рішенням обох сторін достроково припинити свої повноваження. Намагання здійснити радикальні політичні та економічні реформи руками бюрократично-адміністративних структур, проти яких ця реформа була спрямована були приречені на невдачу.

Влітку 1994 року новим Президентом України було обрано Л. Кучму. В жовтні Президент проголосив стратегію економічних перетворень, яка передбачала звільнення цін, обмеження державного бюджету, впровадження вільної внутрішньої і зовнішньої торгівлі, введення суворої монетарної політики, масову приватизацію великих підприємств і проведення земельної реформи. В українській економіці намітились певні позитивні зрушення. Почалася приватизація. Другим важливим підсумком прискорення економічних реформ було досягнення в 1996 р. фінансової стабілізації. В результаті темпи зростання цін почали зменшуватись з 400% в 1992 р. до 40% в 1996р. У вересні 1996 р. була проведена грошова реформа. Її суть полягала у фактичній деномінації в 100 тис. разів карбованця, який був в обігу, та заміна його гривнею. Разом з тим було здійснено лібералізацію цін, валютного курсу, механізмів зовнішньої торгівлі, почав розвиватися ринок цінних паперів. Але економічну кризу подолати не вдалося. Складною залишалась фінансова ситуація більшості промислових підприємств. В 1997 р. збитковим було кожне друге підприємство (в 1995 – кожне 5-те, в 1990 р. – кожне 11-те). Платіжна дисципліна відсутня: почалася масова бартеризація економіки. Головна причина переходу на бартер: поганий стан обігових засобів та гостра нестача готівки.

Криза значно вплинула на інвестиційну сферу, що проявилось у падінні норм прибутків, зниженні національного доходу. За підрахунками експертів, для

нормального розвитку української економіки потрібно було 40-50 млрд. дол. – основний розрахунок робиться на притік іноземних інвестицій. Негативним фактором для розвитку економіки був великий зовнішній борг. Сюди додається заборгованість з виплати пенсій, зарплат, соціальних виплат.

В 1997 р. вперше проявилася різниця в ефективності роботи державних підприємств та акціонерних товариств (АТ). Дані економічних досліджень за галузями, в яких державний сектор не регулює ціни, свідчать, що при загальному для обох груп погіршенні об'ємних показників недержавні підприємства краще використовували працю і капітал, досягли вищої рентабельності. Аналогічні процеси відбувалися і у с/г, де колективні підприємства втратили свої позиції.

Масова приватизація привела до розподілу власності серед дрібних акціонерів і переважанню працівників в структурі власності більшості приватизованих підприємств, значного розкрадання державного майна. Як наслідок, в Україні, за словами економіста Пасхавера, спостерігається процес формування бюрократичного капіталізму, коли бюрократія визначає темпи, пропорції, якість створення і відтворення приватного капіталу.

У 1999 рік українська економіка ввійшла з проблемами, які мають тенденцію до загострення. Спостерігалось постійне зростання цін на основні продукти та споживчі товари. Збільшилась чисельність офіційно зареєстрованих безробітних, що становила на 1999 р. – 1,5 млн. чол.

Втрата виробниками обігових засобів, як один з найважчих наслідків завищеного оподаткування, привела до зниження конкурентоздатності продукції: підприємства закуповують дорожчу сировину, енергоносії шляхом не вигідного бартерного обміну, що звужує попит на вітчизняні товари. Кредитування стримується через великий ризик неповернення взятих кредитів. Таким чином, хибна податкова система є головним блокуючим механізмом економічної активності в будь-якій формі. Існуюча податкова система сприяє формуванню “тіньової економіки”, яка є неоподаткованою структурою і має 2 складові: 1) економіка, в якій громадяни діють цивілізованими методами, але приховують свій прибуток від оподаткування; 2) кримінальний сектор, який характеризується навмисним ухиленням від дій державних регуляторів, незаконним використанням державних ресурсів.

Незважаючи на тривалу системну кризу та її негативні наслідки, економічна політика держави і по сьогодні не має стратегічної основи, здійснювалась переважно зусиллями Національного банку, що недостатньо для умов економічного розвитку. Не вдалося також розгорнути боротьбу з корупцією та хабарництвом.

Не на висоті виявився і сам Президент. Він не зумів ефективно скористатися делегованим йому Конституцією правом протягом трьох років видавати укази з економічних питань, що в результаті на початок 2001 року привело до масових невдоволень Президентом. Чимало помилок було допущено і у кадрових питаннях. Кожен рік позначався зміною уряду – у червні 1995 р. головою уряду призначений **Є. Марчук**, у травні 1996 р. його замінив **П. Лазаренко**, у червні 1997 р. Кабінет Міністрів очолив **В. Пустовойтенко**, а в 2000 році – **В. Ющенко**. Останньому дещо вдалося стабілізувати становище. У звіті Кабміну за 2000 рік було вказано,

що у 2000-му році заборгованість із заробітної плати зменшилась на 1472,8 млн. грн. Найвищі темпи зниження заборгованості були у сфері освіти – на 49,3%, соціального забезпечення – 48,1%, зв'язку – 62,7%. У с/г та промисловості заборгованість залишилася ще значною – відповідно 30,9% і 39,5% від їхнього загального обсягу. В результаті роботи уряду було визнано незадовільною.

Отже, відсутність достатньої політичної волі, професіоналізму законодавчої та виконавчої влади, зумовили затяжний економічний спад, привели до зниження віри суспільства до влади і ринкових реформ. Досягнута ціною жорсткої монетарної політики макроекономічна стабілізація без врахування пріоритетів і потреб національної економіки, без створення сприятливих умов для промислової та підприємницької діяльності супроводжується наростанням фінансової незбалансованості, зниженням якісних показників у виробничій сфері, погіршенням галузевої структури промислового виробництва.

Для сучасного етапу розвитку економічної думки характерні намагання подолати кризовий стан, перетворитися на систему об'єктивних і неупереджених досліджень перехідної економіки і ринкової економічної системи. Кризові явища в економіці завжди були підґрунтям для теоретичних проривів в економічній науці, адже будь-яка криза загострює всі суперечності, виявляє слабкі місця, розгортає перед очима людей різноманітність економічних форм, створюючи можливості для глибшого пізнання сутності економічних явищ і процесів. Саме такий кризово-інноваційний процес характерний для розвитку економічної теорії в Україні.

Насамперед необхідно усвідомити сутність і чинники трансформаційних процесів у розвитку економічної теорії в Україні. Сутність їх полягає в переході від одноконцептуальної теорії, яка розвивається здебільшого ізольовано від світової економічної науки, до багатоконцептуальної теорії, що вбирає в себе всі досягнення світової економічної думки. Це передбачає такі заходи:

- Освоєння знань, набутих світовою наукою, і впровадження їх у науковий обіг та практику економічної діяльності.
- Збереження реальних здобутків попередніх теоретичних концепцій шляхом очищення їх від ідеологічних нашарувань.
- Адаптація нових теоретичних економічних поглядів до економічних реалій сучасності.

Процес удосконалення шляхів засвоєння економічної теорії вимагає ґрунтовного вивчення таких фундаментальних категорій, як предмет, наука, логіка і структура курсу економічної теорії. Економічна теорія відповідно до того підходу, який вже значною мірою реалізовано в Україні, включає таку систему економічних дисциплін: політекономія, мікроекономіка, макроекономіка.

Політекономія, вивчаючи економічні відносини, показує, що саме вони перетворюють звичайні корисні речі на товари, а папірці — на гроші та інші економічні явища. Але економічні відносини не існують самі по собі, вони виявляються лише через діяльність і поведінку економічних суб'єктів, перш за все фірм і домогосподарств, — це є предметом мікроекономіки. І, нарешті, внаслідок взаємодії фірм, домогосподарств і держави створюються і відповідно

розподіляються ВВП, національний дохід, які є головними економічними об'єктами, й економіка функціонує як єдине ціле — все це утворює зміст макроекономіки. Але економічна теорія не просто фіксує економічні явища і процеси, а намагається зрозуміти їхню сутність, виявити закономірності функціонування і розвитку. Отже, предметом економічної теорії є закономірності функціонування і розвитку системи економічних відносин, діяльності економічних суб'єктів і економіки в цілому. Всі складові політичної економії, мікро- та макроекономіки утворюють загальну економічну теорію, яка доповнюється спеціальними галузевими економічними науками. Кожну з категорій загальної економічної теорії можна розгорнути в спеціальну галузеву науку. Така концепція дає можливість зберегти логіко-історичний метод предмета, поєднавши і доповнивши його функціональними підходами. Кожна з дисциплін економічної теорії має низку особливостей, які необхідно обов'язково враховувати.

В Україні відбувається активний процес опанування досягненнями світової економічної науки, доступ до яких був майже неможливий до початку 90-х років. Поверхове догматичне вивчення лише однієї окремої економічної концепції (марксистської) обмежує можливості практичного застосування економічної науки. Дослідження закономірностей розвитку економіки України як окремого макроекономічного утворення має стати основною метою і завданням вітчизняної економічної теорії.

Формування в Україні нового типу ринкових відносин посилює інтерес до економічної теорії та економічної політики сучасних цивілізованих держав, яка спирається на аргументовану економічну теорію. Вивчаючи історію формування основних напрямів і шкіл в економічній науці, сучасні економічні теорії, а також практику їх використання державами при розробці соціально-економічної політики, ми все більше переконуємося в необхідності змішаного типу економіки, інтегрованої у світову систему. Розуміння і прийняття цього твердження є досить важливим для формування стратегії і тактики України у вирішенні соціально-економічних проблем. Вивчаючи погляди провідних науковців і наслідки практичного використання теоретичних розробок різними державами, ми зможемо враховувати історичний досвід і на цій основі формувати соціально-економічну програму розвитку України. Діапазон поглядів на роль держави в економічному житті досить широкий— від повного заперечення державного втручання до вкрай жорсткої диктатури держави.

У сучасних умовах формування різноманітних форм власності, роздержавлення економіки найважливішою є проблема оптимізації застосування державних та ринкових важелів регулювання соціально-економічних процесів. Самі по собі вони відображають протилежні відносини, однак у будь-якому явищі кожна з протилежних сторін не тільки не виключає, а й передбачає свою протилежність. Кожна з них покликана до життя відповідним рівнем розвитку продуктивних сил. Сучасний стан розвитку економіки України характеризується створенням умов для привілейованих ринкових зв'язків, що втілюються як у формуванні приватних форм власності, так і в ідеї скасування багатьох елементів системи тоталітаризму в державному регулюванні економіки. Курс історії економічних учень надає можливість для всебічного повного історико-

економічного розкриття форм, методів і важелів державного втручання в економіку, а також для обґрунтування форм та меж державного регулювання економіки. Вивчаючи проблему державного регулювання економіки в курсі історії економічних учень, необхідно обґрунтовано довести, що сучасна Україна не може в чистому вигляді скористатися жодною з теоретичних концепцій регулювання західної економіки. Сьогодні вона орієнтується на розвинені капіталістичні ринкові відносини, але рівень розвитку її продуктивних сил такий, що потребує врахування особливостей української дійсності при розробленні та застосуванні програм державного регулювання. Слід врахувати такі особливості:

- Україні необхідно стимулювати виробництво і торгівлю шляхом зниження податків та проведення інноваційної політики;
- оптимізувати державну грошово-кредитну політику;
- обмежити державну монополію зовнішньої торгівлі щодо найважливіших видів сировини, енергетичних ресурсів та ін.;
- запровадити державну монополію на виробництво і реалізацію таких найбільш ліквідних товарів, як лікерогорілчані та тютюнові вироби.

Вирішення цих проблем дасть змогу поповнювати державний бюджет України та більш повно задовольняти соціально-економічні потреби.

2. Сучасний світ складний і різноманітний. Кожна країна більшою чи меншою мірою пов'язана з іншими різними зв'язками, найважливішу роль серед яких відіграють економічні. Через систему останніх національні економіки утворюють світову економіку, що, з одного боку, характеризується певними закономірностями свого розвитку, а з іншого - впливає на розвиток кожної національної економіки. Дослідження цих процесів є предметом економічної теорії. Як зазначають відомі американські економісти Р. Дорнбуш і С. Фішер, проблеми міжнародної економіки нині стали невід'ємною частиною курсу економічної теорії. Їх розгляд почнемо з аналізу виникнення і суті світової економіки.

Світове господарство та його еволюція

Світове господарство - продукт тривалого економічного розвитку людства. Воно сформувалось на межі XIX і XX століть і пройшло у своєму розвитку декілька етапів. Розглянемо його природу.

Поняття світового господарства та етапи його розвитку

Для вивчення світового господарства спочатку потрібно з'ясувати його суть. У літературі вживаються терміни "світове господарство" і "світова економіка". Пропонується використовувати їх як синоніми. Світове господарство - це сукупність усіх національних економік світу та економічних взаємозв'язків між ними або сукупність економічних відносин, що функціонують на національному та міжнародному рівнях. У сучасному світі існують понад 200 суверенних держав.

Саме сукупність економік цих держав у їх взаємозв'язку і взаємозалежності і утворює те, що називається світовою економікою.

Її формування відбувалося протягом тривалого періоду часу. Витоки світової економіки пов'язані з міжнародною торгівлею. Ще в стародавні часи жителі різних країн здійснювали обмін товарами та послугами. Особливо інтенсивно ці процеси відбувалися в районі Середземномор'я та Чорного моря, включаючи регіон сусідніх країн Західної Азії. Саме на цих територіях зародилося майбутнє світове господарство. Історичними передумовами його формування були великі географічні відкриття XV-XVII століть, утворення колоніальної системи імперіалізму та бурхливий розвиток засобів зв'язку в останній третині XIX ст.

Центром формування світового господарства стала Європа, де з XV ст. почався інтенсивний розвиток країн з товарним виробництвом і обміном. Саме з Європи були здійснені експедиції Колумба, Васко да Гама, Магеллана, що розширили межі торгових зв'язків європейців з країнами Азії, Африки та Америки. Цим було покладено початок формування світового ринку товарів.

Другою передумовою формування світового господарства було утворення колоніальної системи імперіалізму. Індустріально розвинуті країни Європи почали захоплювати території інших країн і встановлювати над ними політико-адміністративне панування. Почалась колонізація відсталих народів, яка завершилась створенням колоніальних імперій, що поділили весь світ територіально. На початку XX ст. західні держави захопили понад 25 млн кв. км території з чисельністю населення близько 570 млн осіб. Завдяки цьому економічні зв'язки метрополії з колоніальними територіями стали постійними і багатоманітними. Вони не обмежувались лише торгівлею товарами, а здійснювались у формі вивозу капіталу, міграції робочої сили, обміну науково-технічними досягненнями. Цим було зроблено вирішальний крок у формуванні світового господарства.

Важливою передумовою був і розвиток засобів зв'язку в останній третині XIX ст. Цей період характеризувався бурхливим розвитком науки і техніки, що привів до створення високоефективних транспортних засобів, телеграфу, телефону, поштових послуг, що стало важливою умовою розширення міжнародних економічних зв'язків.

Зазначені передумови сприяли переростанню світового ринку у світове господарство на межі XIX і XX ст. Матеріальною основою цього процесу був розвиток великого машинного виробництва, що зумовив неухильне зростання концентрації виробництва та капіталу, що і привело до інтернаціоналізацій господарських зв'язків між країнами світу.

За своєю суттю світове господарство є діалектичною єдністю, цілісністю взаємопов'язаних через міжнародні економічні взаємовідносини національних

економік країн світу. Між державами складаються і розвиваються економічні зв'язки як на рівні окремих країн, так і їх об'єднань. Вони набувають різноманітних форм: від торгового обміну до спеціалізації та кооперування виробництва на основі прямих зв'язків підприємств та їх об'єднань, утворення спільних підприємств.

Структура світового господарства включає такі складові (див. схему 2.1).

Світове господарство включає національні економіки понад 200 держав світу, що розмежовані майже 260 сухопутними кордонами. Нації і народності, що проживають у цих країнах, розмовляють майже 2800 мовами, а в обігу налічується понад 300 найменувань національних грошей. Національні економіки, що утворюють світове гос-

Схема 2.1. Структура світового господарства за елементами

Схема 2.2. Структура світової економіки за рівнем економічного розвитку країни

подарство, перебувають на різних щаблях цивілізації. За рівнем економічного розвитку світова економіка включає три великі групи країн (див. схему 2.2):

Критерієм їх поділу є тип економічної системи та рівень соціально-економічного розвитку. Першу групу складають країни з ринковою економікою і високим рівнем соціально-економічного розвитку. Це країни, в яких ВВП на душу населення становить не менше 12 тис. доларів США за паритетом купівельної спроможності. їх налічується близько 30. Вони займають провідне місце у світовій економіці. Ці

держави виробляють понад половину світового ВВП, на них припадає переважна частина світового товарообороту і міжнародного руху капіталів. Серед них виділяють "велику сімку", до складу якої входять США, Японія, Німеччина, Франція, Італія, Велика Британія і Канада. Більшість країн цієї групи входять до різних інтеграційних об'єднань, найбільшими серед них яких є Європейський Союз (ЄС) і Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА).

Ця група країн вирізняється високим рівнем розвитку продуктивних сил, інформаційних технологій, інтенсивним типом відтворення економіки, сформованими відносинами підприємництва, високими стандартами життя. В них провідною залишається приватна власність, за рахунок науково-технічного прогресу забезпечується високий рівень продуктивності праці, а отже, і економічного розвитку. Зростає середній клас і його роль у суспільстві, підвищується якість людського капіталу. Для цієї групи країн характерна розвинута ринкова економіка, домінуюче становище в міжнародній економіці, поступовий перехід до постіндустріального суспільства.

До другої групи входять країни, що розвиваються. Це найчисленніша група, що охоплює 141 країну. Але їх частка у світовій економіці незначна і має тенденцію до зниження. Наприкінці ХХ ст. із 23 трильйонів ВВП на країни, що розвиваються, припадало 5 трильйонів, тоді як частка населення цих країн становить 4/5 населення світу. Якщо в 1960 р. ВВП на душу населення розвинутих країн перевищував такий показник країн, що розвиваються, у 16-18 разів, то наприкінці 1980-х - у 24 рази.

Країни, що розвиваються, неоднорідні за рівнем економічного розвитку. Серед них є група країн з сучасною структурою економіки і відносно високим рівнем ВВП на душу населення. Сюди належать так звані нові індустріальні держави, деякі країни Перської затоки і Латинської Америки, а також країни-експортери нафти. В той же час значна частина країн цієї групи належить до найбідніших країн світу. Тому серед країн, що розвиваються, виділяють групу тих, які умовно називаються "четвертим світом". Це країни, що через об'єктивні причини нездатні до сприйняття сучасного господарського прогресу.

Водночас для країн цієї групи характерні певні спільні риси. У них багатоукладна економіка з широким спектром форм господарювання і відповідною системою соціальних відносин. Для економіки цих країн характерною є залежність від країн-лідерів, що проявляється у відносинах підкорення економічними методами. В соціальній структурі цих країн важливе місце займають доринкові структури: класові, етнічні, релігійні, кастові та інші.

Третю групу утворюють країни перехідної економіки. Це держави, які в 1980-1990-х роках і на початку ХХІ ст. здійснюють перехід від командно-адміністративної економіки до ринкової. Їх ще називають постсоціалістичними. До цієї групи входять 15 країн - колишніх союзних республік СРСР, 12 держав Центральної і

Східної Європи та Китай, В'єтнам і Монголія. їх частка у світовому ВВП становить 17-18%. Склад цієї групи неоднорідний як за рівнем економічного розвитку, так і за темпами реформування економіки.

Другою складовою світового господарства є міжнародні економічні відносини. Це система зв'язків з виробництва, розподілу, обміну та споживання, що вийшли за межі національних економік. Міжнародні економічні відносини походять від національних економічних відносин і отримують від них головний імпульс свого розвитку. Однак вони також виступають активним фактором розвитку національних економік, що проявляється через спільні підприємства, міжнародні господарські організації, процеси міждержавної спеціалізації та кооперування виробництва.

Міжнародні економічні відносини здійснюються і розвиваються на різних рівнях. Залежно від ступеня, масштабів та регулярності взаємодії суб'єктів господарювання вони проявляються через економічні контакти, економічну взаємодію, економічне співробітництво і економічну інтеграцію.

Найпростішою формою міжнародних економічних відносин є міжнародні економічні зв'язки, що зазвичай мають епізодичний характер і регулюються переважно разовими угодами. Це міжнародні економічні контакти. Міжнародна економічна взаємодія охоплює сталі економічні зв'язки між суб'єктами світового господарства, що базуються на міжнародних економічних угодах і договорах, укладених на тривалий період. Міцні і тривалі зв'язки кооперативного типу, що ґрунтуються на спільних, заздалегідь вироблених і узгоджених намірах і закріплені у довгострокових економічних договорах і угодах, утворюють міжнародне економічне співробітництво. Вищим рівнем розвитку міжнародних економічних відносин, що характеризуються взаємним зближенням економік різних країн, проведенням узгодженої державної політики як взаємних економічних відносинах, так і відносинах з третіми країнами, є міжнародна економічна інтеграція.

Міжнародні економічні відносини класифікують і за критерієм сфери діяльності, причому виділяють чотири рівні. Мікрорівень утворюють економічні зв'язки фізичних осіб, підприємств і фірм різних країн. Мезорівень охоплює економічні зв'язки між галузями та міжгалузевими компаніями окремих країн. Макрорівень проявляється у міжнародних економічних відносинах, які складаються між країнами, визначають і забезпечують загальні умови їх розвитку. Мегарівень складають економічні зв'язки між різними регіонами світової економіки.

Важливу і щоразу більшу роль у світовій економіці відіграють транснаціональні корпорації. Це національні великі підприємства, що мають штаб-квартиру в одній країні і повністю чи частково належні їм фінанси в інших країнах. Полем їх діяльності є весь світ. При цьому їх інтереси не завжди збігаються з інтересами національних економік, включаючи і країни їх походження.

Складовою світового господарства є також міжнародні економічні організації, серед яких найвідоміші - Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Світова організація торгівлі, Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО), Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй (ФАО), Між

Схема 2.3. Етапи розвитку світового господарства

народна організація праці. Вони все активніше беруть участь у регулюванні міжнародних економічних відносин, перетворившись у суттєву самостійну частину механізму світової економіки. Головною сферою їх діяльності стає розв'язання глобальних проблем, що впливають на розвиток багатьох країн світу, які вони поодиноці розв'язати не можуть.

У процесі становлення і розвитку світова економіка пройшла ряд етапів. Це питання дискусійне. В літературі виділяють і чотири, і п'ять етапів. На наш погляд, таких етапів три (див. схему 2.3).

Першим був етап становлення світового господарства. Почався він з появою перших цивілізацій, які породили зовнішню торгівлю. З переходом до індустріальної стадії виробництва процес формування торгових зв'язків між різними країнами суттєво прискорився. Прагнення бізнесменів до збагачення і велике машинне виробництво перетворили зовнішню торгівлю у невіддільну складову практично кожної національної економіки. На цій основі завершилось формування світового ринку, що фактично означало завершення процесу становлення світової економіки. На межі XIX-XX століть було започатковано розвиток світового господарства на власній основі як цілісного механізму. Розпочалося і набирало все більшої сили вивезення капіталу. Виникли міжнародні монополії, що поділили між собою світові ринки збуту товарів, джерела сировини і галузі застосування капіталу. Водночас завершився процес територіального поділу світу, сформувалась колоніальна система імперіалізму.

Зміна співвідношення сил головних країн світу, зумовлена нерівномірністю їх розвитку, була однією з передумов Першої світової війни, що стала засобом переділу вже поділеного світу. Результатом було утворення нової економічної

системи в ряді країн, що отримала назву командної. Почався другий етап розвитку світового господарства, найхарактернішою рисою якого була боротьба двох протилежних економічних систем - ринкової (капіталістичної) і командної (соціалістичної). Світове господарство розкололося на дві системи, що вели безкомпромісне економічне змагання. Завершився цей етап наприкінці 1980-х років із розпадом Радянського Союзу і так званої соціалістичної системи господарства.

З початку 1990-х років світове господарство вступило у третій етап розвитку, що характеризується посиленням цілісності світового господарства, його інтегрованістю, тобто зближенням між його структурними елементами. Це проявляється у становленні і розширенні прямих зв'язків між підприємствами і об'єднаннями, у поглибленні процесів спеціалізації та кооперування виробництва, у створенні міжнародних господарських організацій, товариств, спільних підприємств тощо. Посилення цілісності світової економіки зумовлено рядом факторів:

- 1) прагненням народів світу вижити за умов надмірного нарощування ядерного потенціалу і загрози ядерної війни;
- 2) розгортанням НТР;
- 3) інтернаціоналізацією господарського життя;
- 4) потребою об'єднання зусиль країн для розв'язання екологічних проблем.

Світова економіка на сучасному етапі характеризується і різноманітністю. Як уже зазначалось, до її складу входять понад двісті держав, кожна з яких має свої історичні, національні, культурні та інші властивості. Різноманітність проявляється і в наявності різних типів економічних систем, від традиційних, докапіталістичних до сучасних, постіндустріальних.

Характерною рисою нинішнього стану світової економіки є взаємодія двох тенденцій її розвитку. З одного боку, різноманітністю її складових визначається посилення національних особливостей економічного розвитку різних країн, що зумовлюються розбудовою національних політичних систем. З іншого боку, в сучасних умовах чітко проявилась тенденція поглиблення інтернаціоналізації господарського життя і процесів економічної глобалізації. Це і породжує суперечності на основі цих тенденцій, що нерідко проявляються у гострих формах, таких як міжнародний тероризм, антиглобалістський рух та ін.

Характерні риси сучасного світового господарства наступні:

- розвиток міжнародного переміщення факторів виробництва, насамперед у формах вивозу-ввозу капіталу, робочої сили і технології;
- ріст на цій основі міжнародних форм виробництва на підприємствах, що розташовуються в декількох країнах, у першу чергу в рамках транснаціональних корпорацій;

- економічна політика держав, що передбачає підтримку міжнародного руху товарів і факторів виробництва на двосторонній і багатобічній основі;
- виникнення економіки відкритого типу в рамках багатьох держав і міждержавних об'єднань.

3. **Розвиток** – це процес удосконалення тих чи інших елементів суспільних відносин або матеріально-речових складових суспільства, чи соціально- економічних та матеріальних систем у цілому, перехід до принципово нових якісних характеристик.

Історичний досвід доводить, що *одновекторного руху чи лінійного розвитку в економіці не існує*, незалежно від її типу. *Зміни відбуваються з певними часовими проміжками – циклічно, хвилеподібно.*

«**Економічний розвиток**» і «**економічне зростання**» – не тотожні поняття. Термін «економічне зростання» є вузьчим ніж поняття «економічний розвиток». **Економічне зростання** – це збільшення реального ВВП країни в певному періоді порівняно з іншим періодом. А **економічний розвиток** є визначальним етапом у процесі постійних економічних змін, еволюції господарювання суспільства. Економічне зростання – це кількісний показник розвитку, а **економічний розвиток** – це *якісне економічне зростання поряд з значними структурними змінами у відносинах власності, в системі поділу праці й зайнятості, в політиці доходів та витрат, у соціальній сфері тощо.*

В оцінці факторів, які визначають економічне зростання, існують чотири основні теоретичні напрями:

1) **просторово-географічний**. (переваги у географічно-територіальному розміщенні країни, кількістю приналежних природних ресурсів тощо.) В основі забезпечення економічного зростання знаходяться: територіальна єдність країн через збалансований соціальний та економічний розвиток областей та покращення їх конкурентоспроможності; просторова доступність території країни, за рахунок розвитку транспортних мереж, у тому числі міжнародного значення; видобування корисних копалин, які мають попит на світовому ринку, розвиток та захист природних ресурсів; розвиток енергетичних ресурсів;

2) **інноваційно-технологічний**. В умовах постіндустріального суспільства інноваційний ресурс визначається як базовий у сучасних умовах інтенсивного розвитку економіки. Економічна цінність інновації визначається зростанням прибутковості, розширенням масштабів бізнесу та можливостей накопичення для наступного реінвестування капіталу.

3) **соціогуманітарний**. У цьому напрямі проводиться паралель між економічним зростанням країни та формуванням в її межах соціальної моделі

економіки, для якої властиве спрямованість на соціальні, суспільні цілі; налаштованість на прибуток заради суспільного добробуту; партнерство влади та громадян; високий рівень матеріального добробуту й задоволення духовних потреб; забезпечення економічної, соціальної та політичної стабільності суспільства; створення умов для розвитку особистості, її творчих здібностей;

4) **інституційно-еволюційний**. Критикуючи підхід неокласичної школи, прихильники інституціоналізму доводять, що структурні зрушення в економіці країни залежать від процесів, які відбуваються не лише в економічній площині, а й в інших сферах суспільства. Держава забезпечує умови для розвитку економіки, підвищення добробуту та соціальної захищеності громадян, підтримує цінову конкурентоспроможність завдяки створенню відповідних інститутів та забезпеченню їх діяльності.

Економічне зростання та розвиток зумовлюються впливом багатьох факторів. Класичними факторами економічного зростання вважаються праця, земля і капітал. Однак нині економічний розвиток також залежить від низки інших факторів. **Фактори економічного зростання (збільшення ВВП) та розвитку:**

- ✓ робоча сила (у тому числі її кількість та рівень освіти);
- ✓ капітал (основні та оборотні фонди, їх нагромадження та оновлення, у тому числі інвестиції у нові технології);
- ✓ земля, природні ресурси;
- ✓ технології;
- ✓ економія масштабу;
- ✓ ефективний розподіл ресурсів (по галузях, підприємствах, регіонах країни, порядок розподілу доходів між суб'єктами господарської діяльності, що існує в суспільстві, розподіл національного доходу серед різних верств населення);
- ✓ законодавча основа;
- ✓ інституційна основа;
- ✓ ефективність менеджменту;
- ✓ рівень сукупного попиту на товари і послуги;

Ці чинники поділяють на фактори першого та другого порядку (або прямого та непрямого впливу).

Типи економічного зростання:

- ✓ **Екстенсивне зростання** (досягається залученням більшої кількості засобів виробництва при незмінній технології). При екстенсивному типі економічного зростання зберігаються постійні пропорції між темпами зростання реального обсягу виробництва і сукупних витрат на його створення; розширення обсягу матеріальних благ і послуг досягається за рахунок використання більшої кількості таких факторів, як трудові ресурси, природні ресурси, розмір основного капіталу.

- ✓ **Інтенсивне зростання** (досягається залученням нових ефективніших технологій). При інтенсивному типі економічного зростання розширення виробництва досягається внаслідок якісного вдосконалення факторів зростання: застосування прогресивних технологій; впровадження у виробництво досягнень НТП; підвищення кваліфікації і продуктивності праці трудових ресурсів. У цьому разі темпи зростання реальних обсягів виробництва будуть перевищувати темпи змін реальних сукупних витрат.

Таблиця. 1 Чинники економічного зростання та розвитку

	Основні чинники економічного розвитку	Чинники цього порядку
Перелік чинників	Земля, праця, капітал, технології тощо	Політичні та економічні інституції, форми і типи власності, релігійні та культурні особливості, сукупний попит, тощо.
Характеристика групи чинників	Використовуються для аналізу економічних явищ у короткостроковому періоді, легко піддаються кількісному аналізу.	Створюють загальні передумови для реалізації головних чинників економічного розвитку.

Показники розвитку національної економіки : валовий внутрішній продукт (ВВП), валовий національний продукт (ВНП), експорт, імпорт, товарообіг зовнішньої торгівлі, рівень безробіття, інфляція, дефіцит бюджету, рівень державного боргу і т. ін. *Абсолютні показники ВВП і ВНП* дають змогу визначити розміри економіки країн, їх потужність. Однак вони недостатні для порівняння рівня розвитку національних економік. Тому широко використовуються так звані "душові" показники ВВП і ВНП, тобто ВВП чи ВНП в розрахунку на одного жителя країни. Ці показники уже зіставлені для окремих країн, незважаючи на різницю між ними в розмірах та чисельності населення. Встановити сучасний стан економіки країни допомагає *показник темпів приросту ВВП* за рік, що обчислюється у відсотках.

Дедалі частішими є спроби узагальненої оцінки стану національних та регіональних економік, їх стійкості та тенденцій розвитку. Зокрема, цікавий **рейтинг конкурентоспроможності країн світу**, що кожного року проводиться Міжнародним інститутом розвитку менеджменту в Лозанні. Він здійснюється на основі *восьми груп чинників*:

- ✓ Характеристика національної економіки (додана вартість, обсяг інвестицій, рівень споживання, прогноз розвитку).

- ✓ Рівень інтернаціоналізації господарства країни, відкритість економіки.
- ✓ Стабільність політичної системи країни.

- ✓ Фінансова система.
- ✓ Інфраструктура.
- ✓ Ефективність управління економікою.
- ✓ Розвиток науки і технологій.
- ✓ Характеристика трудових ресурсів країни.

У наш час зростає зацікавленість учених у порівнянні соціально- економічного розвитку країн і регіонів. Серед різних методик зокрема поширена *оцінка гуманітарного (людського) розвитку окремих країн*. Постійно діюча з програма розвитку ООН щорічно готує "Доповідь про розвиток людини". Для неї, за даними МВФ, Світового банку, деяких інших інституцій обчислюються *індекси людського розвитку (ІЛР)* всіх країн — членів ООН. У розрахунках ІЛР враховуються [3]:

- ✓ середня тривалість життя населення країни,
- ✓ рівень освіченості дорослого населення (від 15 років),
- ✓ рівень освіти, ВВП (ПКС) в розрахунку на одного жителя.

У сучасній науці виділяють кілька основних моделей економічного розвитку, які тісно пов'язані з господарським зростанням:

- ✓ модель лінійних стадій розвитку (зростання);
- ✓ теорія структурних трансформацій;
- ✓ теорія зовнішньої залежності;
- ✓ неокласична модель вільного ринку;
- ✓ теорія ендогенного зростання;
- ✓ модель сталого розвитку.

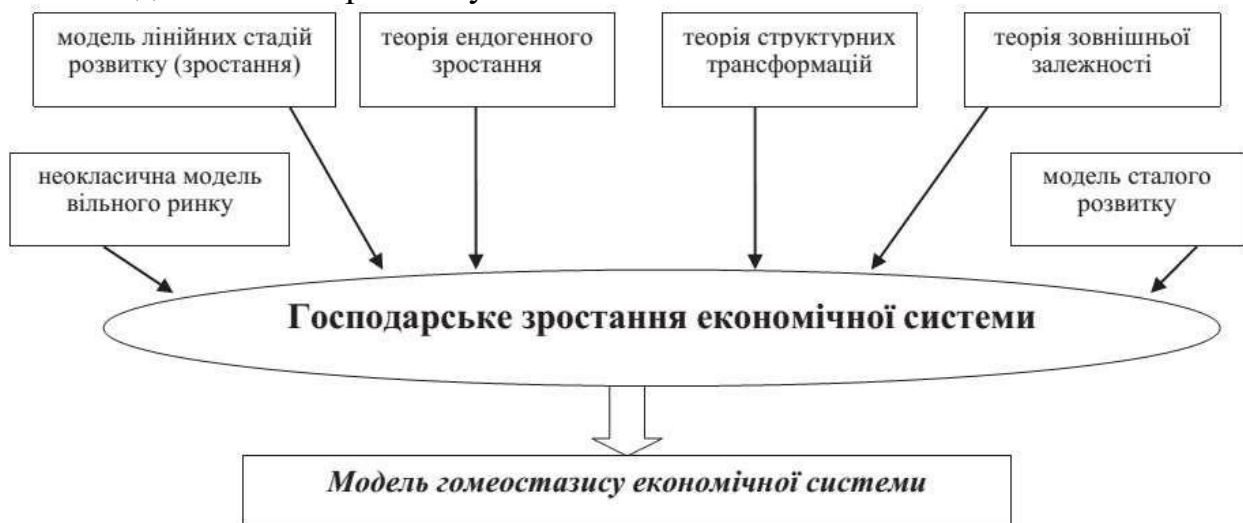

Рисунок. 1.1 - Основні моделі економічного розвитку

Модель лінійних стадій розвитку. Дана концепція доведена американським економістом В. Ростоу та передбачає, що будь-яка економічна

система в процесі свого розвитку має пройти певні етапи, за умови включення її в світову систему взаємозв'язків. Такими стадіями він визначив:

- ✓ традиційне суспільство;
- ✓ визрівання передумов для ривка;
- ✓ ривок до самопідтримувального зростання;
- ✓ перехід до технологічної зрілості;
- ✓ ера масового споживання.

Основним у теорії Ростоу є базування на необхідності накопичення передумов для реалізації прориву. Такими передумовами можуть бути внутрішні і зовнішні заощадження, які можуть накопичити необхідну суму інвестицій і здійснити прискорене економічне зростання.

Теорія структурних трансформацій. Структурна трансформація відображає процес переходу від аграрної до індустріальної моделі економічного розвитку. Зміст структурних трансформацій докладно викладено в *моделі А. Льюїса*. Він доводив, що економіка поділяється на *два головні сектори*.

Перший – це сектор з натуральним сільським господарством. Другий – промисловий сектор економіки.

Однак *концепція А. Льюїса має кілька обмежень*: модель не враховує технічний прогрес, надлишок робочої сили в аграрному секторі та повну зайнятість у промисловості та припускає функціонування в промисловому секторі конкурентного ринку праці до того часу, поки не буде вичерпано надлишок робочої сили в сільському господарстві.

Теорія зовнішньої залежності. Концепції зовнішньої залежності виходять з того, що *взаємозалежність країн світу є наслідком залежності колоній від метрополій та інших розвинутих країн*. Тому між ними сформовані відносини нееквівалентного обміну у взаємній торгівлі. *Нееквівалентність обміну* полягає у тому, що розвинуті країни отримують економічну і технологічну ренту, транснаціональні компанії вилучають ефект масштабу виробництва, експлуатують природні і людські ресурси менш розвинутих країн тощо. Також участь у міжнародних фінансових організаціях дають змогу розвиненим країнам впливати на визначення умов надання позик і кредитів.

Неокласична модель вільного ринку виникла під впливом кризових явищ. Основний зміст теорії полягає у *необхідності лібералізації економіки, її зовнішньої відкритості, приватизації власності, інституційної перебудови тощо*.

Теорія ендогенного зростання. Сутність моделі ендогенного зростання полягає в *орієнтації на внутрішні чинники і механізми господарського розвитку*. Дана концепція передбачає залучення в господарський оборот внутрішніх ресурсів, які здатні забезпечити необхідні стартові умови економічного зростання і підтримати їх оптимальні темпи у довгостроковій перспективі. Важлива роль при цьому відводиться *активній економічній політиці, яка*

покликана сприяти максимальному використанню всіх наявних у країні ресурсів і механізмів для формування власної національної економічної системи.

Модель сталого розвитку. Модель сталого економічного розвитку базується на сукупності ідей, концепцій, положень та постулатів різних наук. Глобалізація сучасного економічного розвитку все більш загострювала проблеми збереження рівноваги між головними економічними регіонами світу (Північ-Південь, Схід-Захід тощо). Дана модель спрямована на зміну стосунків людини і природи задля розширення можливостей економічного зростання, та на створення скоординованої глобальної стратегії виживання людства, орієнтованої на збереження і відновлення природних спільнот.

Концепція гомеостазу економічної системи містить напрацювання багатьох вже розглянутих теорій і передбачає такий розвиток системи, який би характеризувався певним ступенем її рівноваги і забезпечив самозбереження економічної системи. Ця концепція досліджує явище незмінності внутрішнього середовища системи при досить значному коливанні умов зовнішнього середовища.

1. Вашингтонський консенсус як модель розвитку економіки.

«**Консенсус**» – це пакет рекомендацій щодо розвитку економіки. Найбільш відомими є наступні консенсуси [5]:

- ✓ *Вашингтонський консенсус;*
- ✓ *Пекінський консенсус;*
- ✓ *Мумбайський консенсус.*

Вашингтонський консенсус – це комплекс правил економічної політики, який у 90-х роках претендував на роль «рецепта» успіху економічної політики розвинутих країн, однак нині зазнає чималої критики. Принципи Вашингтонського консенсусу відображають загальну позицію адміністрації США, головних міжнародних організацій – МВФ і Світового банку, а також провідних американських аналітичних центрів. Вашингтонський консенсус часто ототожнюється з *неоліберальною доктриною* економічної політики.

Передумови створення Вашингтонського консенсусу.

Вашингтонський консенсус був створений для вирішення економічних проблем країн Латинської Америки.

Основні положення Вашингтонського консенсусу:

- ✓ *Фіскальна дисципліна, що передбачає збереження дефіциту бюджету у певних межах;*
- ✓ *Пріоритетність окремих напрямів бюджетних витрат, зокрема на освіту, охорону здоров'я та інвестиції у інфраструктуру;*
- ✓ *Податкова реформа передбачає, що податкова база повинна бути широкою, а граничні податкові ставки – помірними;*

- ✓ *Відсоткові ставки* повинні визначатися на ринкових засадах і бути позитивними, щоб запобігти відтоку капіталу та збільшити заощадження;
- ✓ *Конкурентний валютний курс*, який, як і відсоткові ставки, також може визначатися на ринкових засадах, або ж рішення про його відповідність повинно прийматися з огляду на його відповідність цілям макроекономічного розвитку.
- ✓ *Торгівельна політика* передбачає зовнішню орієнтованість національної економіки та лібералізацію імпорту;
- ✓ *Сприяння здійсненню прямих іноземних інвестицій*.
- ✓ *Приватизація* державних підприємств для зменшення тиску на державний бюджет як шляхом надходжень коштів від продажу підприємств, так і шляхом усунення подальших витрат з державного бюджету на інвестиції у ці підприємства;
- ✓ *Дерегуляція* як метод сприяння розвитку конкуренції;
- ✓ *Захист прав власності*.

Етапи використання та розвитку Вашингтонського консенсусу.

Етап I. Початок використання у Латинській Америці. Використовувався у низці країн Латинської Америки (в т. ч. Бразилія, Чилі, Перу та ін.), для у рамках реформування економіки яких він і був сформульований у 1989 році. Після використання інструментів Вашингтонського Консенсусу у цих країнах знизилася інфляція, покращився стан державних фінансів, суттєво збільшилося надходження іноземних інвестицій, що дало підстави поширити його на інші держави. Однак Мексиканська криза 1994 року і низка проблем у інших Латиноамериканських державах стала однією з причин його перегляду.

Етап II. Поширення принципів Вашингтонського консенсусу у Азії. Був поширений на країни Азії у 90-х рр. Південна Корея і Тайвань стали зразками дієвості принципів Вашингтонського консенсусу. Однак Азійська криза кінця 90-х років дала підстави для його критики. У 1998 році зростання економіки у Південно-Східній Азії знизилося з -2 до -15%. Розпочався вплив капіталів з п'яти найбільших з охоплених кризою країн – Індонезії, Малайзії, Філіпін, Південної Кореї і Тайланду. Суттєво скоротилися обсяги банківського кредитування у цих країнах. Цікаво, що Китай, який найменше піддався впливу Вашингтонського консенсусу, постраждав від Азійської кризи значно менше у порівнянні з вказаними вище державами.

Етап III. Модифікація принципів Вашингтонського консенсусу. Він був удосконалений з урахуванням проблем, що проявилися з його використанням у Латинській Америці, постсоціалістичній Європі та інших країнах. Десять головних принципів звучали тепер так:

- ✓ сприяти збільшенню обсягів заощаджень;
- ✓ переорієнтувати суспільні витрати на соціальні потреби;
- ✓ реформувати податкову систему, серед інших запровадити екологічний податок, земельну ренту;

- ✓ підсилити банківське регулювання та фінансову дисципліну;
- ✓ підтримувати конкурентоспроможний валютний курс, відмовитися від плаваючого курсу і від використання прив'язки валютного курсу;
- ✓ прагнути внутрішньорегіональної лібералізації торгівлі;
- ✓ розбудувати конкурентоспроможну ринкову економіку шляхом приватизації і дерегулювання (включаючи ринок праці);
- ✓ зробити чітко визначені права власності доступними для усіх;
- ✓ створити ключові структури, такі як незалежні центральні банки, міцні бюджетні організації, незалежне і некорумповане правосуддя і біржі праці;
- ✓ збільшити витрати на створення насамперед початкових і середніх шкіл.

Етап IV. Завершення ери Вашингтонського консенсусу. У 2009 році британський прем'єр Гордон Браун заявив про кінець Вашингтонського консенсусу, що було не більш як остаточною констатацією вже завершеного факту. Загалом з 1965 по 1995 роки МВФ рятував за допомогою

«Вашингтонського консенсусу» 89 держав. До 2010 року 48 з них залишалися приблизно в такій же економічній і соціальній ситуації, як і до допомоги МВФ, а в 32-х - ситуація погіршилася. У 2011 році голова МВФ Домінік Стросс-Канн назвав принципи Вашингтонського консенсусу однією з причин іпотечної кризи в США.

Критика Вашингтонського консенсусу.

- ✓ *Надмірна уніфікованість* та неврахування специфіки кожної конкретної країни. Незалежно від того, у якій країні проводилися реформи у рамках ВК (в Росії, Південній Кореї, Мексиці чи Бразилії), державні програми розвитку включали *лібералізацію, приватизацію, дерегуляцію*. Але потім надходження капіталу призводило до завищення валютного курсу, здешевлення імпорту і неконкурентоздатності експорту. Після того, як ставала очевидною нереалістичність обіцянок «трансформації» розпочинався відтік капіталу.
- ✓ Вашингтонський консенсус *не враховував специфіку перехідних економік* оскільки був орієнтований на економіки, що вже були ринковими.
- ✓ *Скорочення субсидій сільськогосподарському сектору* у країнах з аграрною орієнтацією економіки.
- ✓ *Приватизація видобувної та переробної промисловості* у країнах зі значними природними ресурсами.
- ✓ *Високий ступінь лібералізації торгівлі*, який нав'язується іншим країнам у той час у США у зовнішньоекономічному секторі перевага надається політиці протекціонізму. Країни «Старої Європи» також виходили з післявоєнної кризи шляхом вибіркової закритості та державного протекціонізму, особливо у стратегічних областях економіки.
- ✓ *Вимога щодо високого рівня дерегульованості*. Вимога щодо суттєвого послаблення ролі держави у регулюванні економіки не призвела до

бажаного розвитку у тих державах, які слідували цій рекомендації, у той час як всі країни, які мають позитивні результати економічних реформ, навпаки, посилювали роль держави в економічному реформуванні.

Вашингтонський консенсус у постсоціалістичній Європі та Україні зокрема

Вашингтонський консенсус став основою «шокової терапії» для постсоціалістичних держав Центральної Європи. Принципи Вашингтонського консенсусу не були розроблені для вирішення кризових ситуацій у постсоціалістичних країнах, що стали на шлях переходу до ринкової економіки. Вони були призначені для країн, що вже мали ринкову економіку і не є у стані переходу. З цієї причини постсоціалістичні країни, перед якими стояли інші завдання, не могли знайти відповідь на свої ключові питання у Вашингтонському консенсусі. Пристосований до проблем постсоціалістичних країн з перехідними економіками документ свідчив, що буде цілком достатньо налагодити основні фінансові питання і приватизувати велику частину державного майна, а наслідком має стати стійкий ріст економіки. Однак події не розвивалися за цією формулою.

Внаслідок імплементації принципів консенсусу в Україні суттєво погіршилося сальдо торговельного балансу; Україна перетворилася у споживача імпортової продукції. Впровадження інструментарію Вашингтонського консенсусу в Росії та Україні супроводжувалося корумпованою приватизацією, у той час, як так звані «економічні дива» – китайське, німецьке, південнокорейське, – проходили без повної приватизації промисловості та капітальних фондів. Вільний ринок, що був запроваджений в Україні у 90-х роках, і в Західній Європі, і на Далекому Сході замінявся плануванням і державними інвестиціями в провідні галузі.

2. У пошуках альтернативи: Пекінський, Мумбайський та Сеульський консенсуси.

Термін **«Пекінський консенсус»** вперше був використаний у 2004 році у значенні комплексу заходів економічної політики Китаю. **«Пекінський консенсус» містить такі складові:**

- ✓ *експортно-орієнтована модель економічного розвитку;*
- ✓ *орієнтація та дешеві товари та низькокваліфіковану робочу силу;*
- ✓ *збереження централізованого управління і цілісності державного суверенітету;*
- ✓ *Жорстке державне регулювання банківської діяльності;*
- ✓ *Накопичення валютних резервів;*
- ✓ *Орієнтація на зниженням залежності від кон'юнктурних коливань міжнародних ринків капіталу;*

- ✓ *Прихильність до інновацій та постійного експериментування.* Для порівняння: одне з основних звинувачень на адресу Вашингтонського консенсусу полягає у його негнучкості;
- ✓ *Дохід на душу населення не вважається єдиним показником прогресу.* Поруч з доходом на душу населення, повинні враховуватися стійкість економічної системи і навіть розподіл багатства;
- ✓ *Контроль співвідношення позикового капіталу до власних ресурсів держави* з метою економічного захисту від наддержав і збереження фінансового суверенітету позичальника.
- ✓ *Розробка ефективної військової стратегії.*

Термін **«Мумбайський консенсус»** (обґрунтований у 2010 році) використовується у значенні комплексу заходів економічної політики Індії.

Його основні складові:

- ✓ *Превалювання виробництва товарів і послуг, орієнтованих на внутрішній ринок* (орієнтація на внутрішній ринок рятує Індію від глобальних економічних потрясінь);
- ✓ *Розвиток середнього класу* (у соціально-економічному аспекті) як основного споживача товарів і послуг;
- ✓ *Приватне підприємництво і інновації* (у бізнесі);
- ✓ *Орієнтація на нові технології та висококваліфіковану робочу силу;*
- ✓ *Плюралістична демократія;*
- ✓ *Політична децентралізація;*
- ✓ *Неекспансійна міжнародна політика, орієнтована на співробітництво* (у геополітиці).

«Сеульський консенсус» був сформований у 2010 у Сеулі на зустрічі G-20. Він заперечує доцільність використання ультраліберального ринку одночасно для всіх економік світу та стверджує, що немає єдиної формули економічного розвитку для всіх країн. Серед основних постулатів «Сеульського консенсусу» виділяють наступні:

- ✓ створення сучасної інфраструктури,
- ✓ встановлення балансу в національній економіці,
- ✓ забезпечення захисту державних і приватних інвестицій,
- ✓ соціальний захист,
- ✓ високий рівень державного управління,
- ✓ продовольча безпека.